



PAGINA 3

Protest tegen nieuw joods monument



PAGINA 4

Internationaal eten voor het goede doel



PAGINA 5

Sinterklaas verrast arme gezinnen

EN VERDER: Afbraak kerken gaat gepaard met emoties ■ Afscheid Hans Jansen ■ Serie: nieuwe gelovigen ■ Colleges over de grote godsdiensten

'Tafel van Hoop' brengt zwerfjongeren en gymnasiumleerlingen bijeen

'Gewoon samen zijn. Eten. Dat.'



Daklozen smikkelen samen met scholieren van een gourmetmaaltijd.

REP ORTAGE Zwerfjongeren en leerlingen van Gymnasium Haganum genoten samen van een maaltijd. Opzet van de 'Tafel van Hoop': laat uitersten in de grote stad eens met elkaar kennis maken. Het werd een succes. 'Iedereen heeft problemen, ook als je niet dakloos bent.'

'WE LEVEN NIET OP STRAAT, we hoeven ons niet als hyena's te gedragen', zegt Seth (29) gekserend. Hij en zijn tafelgenoten doen zich in het 'We kennen allemaal hoop en wanhoop'

Stadsklooster aan het Westeinde te goed aan de gourmetmaaltijd. Het lijkt een grappige opmerking, zoals Seth er wel meer maakt. 'Ik dacht dat

jullie zusjes waren', wendt hij even later verbazing voor tegen twee blonde meiden. Ze giechelen zoals pubermeiden doen. Seth, tener, snorretje, grijnst. 'Je had me negen maanden geleden niet moeten meemaken', zegt hij op een rustig moment, wanneer de anderen marshmallows roosteren. Seth had toen last van een depressie, waar hij nog steeds niet helemaal overheen is. Het was vanavond een gespreksonderwerp en Seth blijkt

Lees verder op pagina 2

Mark Rutte preekt in Duinzichtkerk



Minister-president Mark Rutte preekt deze maand in de Duinzichtkerk. Hij bestijgt als 'leek' de kansel tijdens een viering op zondagochtend. Rutte staat als lid ingeschreven bij de Protestantse Kerk. Hij komt uit een hervormd gezin. Zijn grootvader was ouderling in de Nieuwe Badkapel op Scheveningen, ter ere van wie hij in juli de honderdjarige jubileumviering van de kerk bijwoonde. De minister-president verklaarde in 2005 over zijn geloofsleven in het Reformatorisch Dagblad: 'Ik ga weliswaar niet elke zondag naar de kerk, maar ik vind het wel belangrijk om met die dingen bezig te zijn. Ik heb dat meegekregen vanuit mijn opvoeding. Daar ben ik dankbaar voor, zij het dat ik weleens twijfel of God bestaat. Het geloof blijft een worsteling voor mij'. Het onderwerp van de preek maakt Mark Rutte niet bekend.

ZONDAG 6 NOVEMBER, 10-11 UUR. DUINZICHTKERK.

Rondgang langs Haagse kerken

Voorbedenboeken: inkijkje in iemands persoonlijke leven

REPORTAGE Bidden doe je meestal in jezelf. Anderen weten niet welke woorden je gebruikt. Wanneer je je gebed in een voorbedeboek schrijft, kan iedereen het lezen. Ook kun je samen bidden, hardop. In alle gevallen zijn de gebedswoorden kwetsbaar en blijven ze privé.

OF IK EEN RONDJE WILDE MAKEN langs verschillende voorbedeboeken en zou willen opschrijven wat opviel – zo werd mij gevraagd. Ik fietste naar de Lourdeskapel, het Aandachtscentrum, de kapel van de Broeders van Sint Jan, de Parkstraatkerk en de Lutherse kerk. Overal boeken, openliggend bij een lege bladzijde, pen ernaast. Ik bladerde erin, las wat bezoekers hadden opgeschreven. Om thuis een geheugensteuntje te hebben, nam ik fotootjes van een paar teksten.

'Voor de mijnwerkers in Chili'

In de Parkstraatkerk zat een gastvrouw bij de ingang. Ik vertelde wat ik kwam doen. Vroeg of ik een overzichtsfoto mocht maken, en met mijn mobieltje in het boek zelf mocht fotograferen. De vrouw bleef een tijdje stil. Ze zei toen: 'Een foto van een afstand is goed. Maar van de geschreven gebeden: nee. Dat is iets tussen mens en God. Prima als u dat hier leest, maar ik wil niet dat dat mee naar huis gaat.' Ik voelde me wat beschaamd: ze had gelijk.

Opgekropt verdriet

Toch wil ik een paar dingen delen. Zo viel me op dat het boek in het Aandachtscentrum geen 'voorbedeboek'



Het gebedenboek en het 'intentiekruis' voorin de Parkstraatkerk.

heet, maar 'kretenboek'. Met de woorden gebed of voorbede hebben de bezoekers wellicht geen band. Maar een kreet kunnen slaken, daar is kennelijk behoefte aan. Kreten van blijdschap: 'God is liefde', staat ergens. Noodkreten: 'Wat doet men met opgekropt verdriet?' En toch ook veel gebedskreten. Vragen om Gods wake over een overledene, om bijstand, hulp. Ook in het boek bij de Broeders van Sint Jan veel noodkreten. Een vaste bezoeker klaagt regelmatig bitter zijn of haar nood. Waarom doet U mij dit aan – woorden van deze strekking staan er beklemd vaak in hetzelfde handschrift. Op één plek staat er in een ander handschrift naast, met een pijltje naar de aanklacht: Heer, ontferm u. Verder veel gebeden, lange teksten, vaak in verschillende talen, eindigend met 'amen'.

De woorden in het voorbedeboek in de Parkstraatkerk zijn beduidend zachter. Veel dankbaarheid, ook voorzichtige vragen om hulp. Niet alleen in het boek, maar ook op het kruis (van prikbordmateriaal) erachter kunnen bezoekers iets achterlaten. De gebeden klinken niet letterlijk in

'Waarom doet U mij dit aan?'

de mis, zegt de gastvrouw. 'Maar altijd wordt er hardop gezegd: we bidden voor de intenties die in het voorbedeboek staan.'

In de Lourdeskapel schreven bezoekers aan Maria. Ook hier lange stukken: uitleg over moeilijke situaties,

Lees verder op pagina 2



Trinette Verhoeven over kerkhervorming

'De kerk hervormt zich voortdurend'. Dat is het thema van een serie lezingen. Volgend jaar wordt herdacht dat de Reformatie vijfhonderd jaar geleden begon. Deze maand geeft Trinette Verhoeven een luthers perspectief op kerkhervormingen tegenwoordig. Verhoeven is predikant in de Lukaskerk en de lutherse kerk, en voorzitter van de Lutherse Kerk in Nederland.

WOENSDAG 23 NOVEMBER, 20-21:45 UUR. CHRISTUS TRIUMFATORKERK.

Mysterieuze symboliek in werk Jeroen Bosch

Met activiteiten in het hele land is dit jaar stilgestaan bij Jeroen Bosch, de schilder die vijfhonderd jaar geleden overleden is. Hij verbeeldde visioenen van het hiernamaals met merkwaardige taferelen en (duivel) figuurtjes. Sophie Oosterwijk, kunsthistorica in Engeland, geeft een lezing over de mysterieuze symboliek in Bosch' werken.



WOENSDAG 30 NOVEMBER, 20 UUR, € 7,50. HOUTRUSTKERK.

Abonnement op KDH?

- Maandelijks portie inspiratie gemakkelijk per post thuisbezorgd.
- 10 nummers voor € 19,50. Opgave: info@kerkinderhaag.nl of 06 30 164 820

Van niets naar gelovig (1)

'Ik zei: dat geloof je toch zelf ook niet?'

INTERVIEW Nieuwe serie over mensen die voorheen onverschillig of anti tegenover geloven en kerk(gang) stonden, maar die toch het kerkleven gingen waarderen. Deze keer: Tom van IJsseldijk (78). Nadat zijn vrouw plotseling overleed, vond hij de Bethlehemkerk.

ALS TOM VAN IJSSELDIJK OP DE zondagschool voor het eerst over het geloof hoort, boeit hem dat niet. De dan zevenjarige jongen wil met zijn vriendjes buiten spelen in de Bosjes van Poot. Op z'n vijftiende ontmoet hij Marleen, en in 1961 trouwen ze. Dat doen ze wel in de Pauluskerk. Het geloof en het kerkbezoek in die tijd noemt Van IJsseldijk 'oppervlakkig'. Hij is met Marleen druk met het opvoeden van hun twee dochters en het maken van carrière. De kerk wordt bezocht met Kerst en Pasen. Een overtuigende 'omgang' met God is het niet, maar het echtpaar vindt dat prima.

Vanuit de hemel

In 2011 is het koppel vijftig jaar getrouwd, het leven was tot dan toe een aaneenschakeling van hoogtepunten. Tot Marleen in oktober van dat jaar plots op een afschuwelijke manier wordt aangereden als ze, met haar volle collectebus voor de Nierstichting in

haar fietsmandje, op de Nieboerweg naar huis fietst. Ze belandt met een drievoudige bekkenbreuk in het Leyenburg. Bij een bezoek van Van IJsseldijk aan Marleen ziet hij haar onverwachts aan de zuurstof liggen. Marleen reageert bijna nergens meer op. De dokter steekt een verhaal af, waarbij maar een paar termen bij Van IJsseldijk blijven hangen: chemotherapie en kwaadaardige cellen. Kanker.

'Ik leefde in een roes, moest alles zelf doen'

Beenmergkanker. In de nacht na het afschuwelijke nieuws wordt Van IJsseldijk opgebeld; de dokters zijn Marleen aan het reanimeren. Bij aankomst in het ziekenhuis ziet hij dat ze is overleden. Ze was 75 jaar. Opeens is Van IJsseldijk weduwnaar. 'Ik leefde in een roes. Ik moest ineens



Tom van IJsseldijk denkt iedere dag aan Marleen (op het schilderij).

alles zelf doen.' Wanneer hij bij de katholieke burens een hapje eet, vertelt buurvrouw Anneke hem dat Marleen vanuit de hemel hem wel bijstuurt en hem aanwijzingen geeft bij alles wat hij voor de eerste keer doet. 'Ik zei: dat geloof je toch zelf ook niet?'

Warmte

Dan valt het kwartje. Van IJsseldijk beseft dat hij iets belangrijks mist in

zijn leven: het geloof. Hij gaat naar de Bethlehemkerk en maakt een dienst van ds. Vogelaar mee. Bij het koffie drinken doet hij zijn verhaal bij een dame, die hem direct doorstuurt naar de predikant. 'Ik was verbaasd: een dominee die mijn verhaal wilde horen? Hij kwam naar mij toe in een wit t-shirt, stelde zich voor met zijn voor- naam, Laurens-Jan, en ik mocht hem een e-mail sturen. Allemaal dingen

die ik niet had verwacht.' Een week later zit Van IJsseldijk bij de predikant thuis. Vervolgens heeft hij ook gesprekken met ds. Vastenhou, de andere predikant. Van IJsseldijk ervaart veel warmte en oriënteert zich op allerlei activiteiten in de kerk. Hij volgt een Alpha-cursus en heeft goede gesprekken met medecursisten. Dit zijn contacten waar hij zich nu aan optrekt. Want, zoals hij zelf zegt: 'Het vormgeven van het dagelijkse leven als alleenstaande vind ik moeilijk.'

'Fluiten doe ik nooit meer'

De nu 78-jarige Hagenaar leert en begrijpt nu veel meer van het christelijk geloof. Inmiddels zit hij elke week in de kerk, altijd op rij vier. Hij ervaart het contact met God als een buitengewone verrijking van zijn nieuwe leven als weduwnaar. Het geeft hem een completer gevoel, zegt hij. Een gelukkige man? Nee, zo zou hij zichzelf niet noemen. 'Ik fluit bijvoorbeeld nooit meer. En er gaat geen dag voorbij dat ik niet aan Marleen denk.'

CELINE TIMMERMAN

Eten. Dat.

Vervolg van pagina 1

niet uniek – een meisje heeft er ook mee te kampen gehad.

Bredere blik

Seth is voormalig dakloze en wordt nu begeleid bij zelfstandig wonen. Vijf van zijn disgenoten zijn leerlingen van het Gymnasium Haganum. De opmerkelijke combinatie is het uitgangspunt van de Tafel van Hoop, georganiseerd door StekJong, het Gymnasium Haganum, Stichting Mara (die armoede en sociaal isolement bestrijdt) en de Achterban (belangenorganisatie voor daklozen). 'Samen eten en vieren', licht Alie Leef-

lang van StekJong toe. 'De wortels liggen diep, namelijk bij het Laatste Avondmaal. Iedereen mag aan die tafel zitten. Sluit elkaar niet buiten, zoek de verbinding met elkaar.' Hanneke ten Hove, rector van het Haganum, spreekt van 'interesse in de an-

'Ze zijn dakloos, maar ze zitten hier wel en ze zijn vrolijk'

der' en 'een bredere blik op de samenleving'. 'Je woont in een grote stad en daar leven allerlei groepen langs elkaar heen. Veel van onze leerlingen komen toch uit een beschermde omgeving. Dit is niet de groep waarmee ze dagelijks in contact komen.'

Kakkers

'We zijn eigenlijk echt wel kakkers', zegt Jurje Maaskant (15), die aan tafel zit met Seth. 'Ik woon in het Benoordenhout en ben mijn hele leven verwend, maar niet iedereen heeft dat. Ik vind het wel belangrijk dat te beseffen.' Jurje heeft vanavond geen 'stereotype daklozen' aangetroffen, compleet met drank- en/of drugsverslaving. 'Dat had ik wel verwacht, daar ben ik positief door verrast.' Hinke Groeneveld (17), ook van het Haganum: 'Ze lijken erg op je, eigenlijk. Veel mensen denken slecht over daklozen, dat klopt helemaal niet. Ze zijn qua persoonlijkheid hetzelfde als mensen die het een stuk breder hebben.'

Een 26-jarige jonge vrouw, die liever anoniem wil blijven, is op het oog nau-

welijks te onderscheiden van de Hagannummeiden. Ze leefde een tijdje op straat, had last van psychische problemen en is hier gekomen via de Achterban. 'Het is leuk aan tafel te zitten met mensen die in mijn ogen een normaal leven hebben', meent ze. Dat ook onderwerpen als scheiding en ziekte zijn uitgewisseld, vindt ze goed. 'We hebben meer gemeen met elkaar dan dat er verschillen zijn. Iedereen kent hoop en wanhoop. We kunnen elkaar inspireren door verhalen te delen en hoop te geven aan elkaar: het komt wel goed.'

Elkaar nodig

Dat is precies waar Alie Leeflang van StekJong op mikt. 'Die lessen vind ik zo kostbaar, die draag je je leven lang mee. Er is dus hoop, ook in moeilijke

omstandigheden. Je hebt elkaar nodig.'

Zo denkt ex-dakloze Seth er ook over. 'Iedereen heeft problemen, ook als je niet dakloos bent. Iedereen is hetzelfde, iedereen is één.' Haganummer Jurje, die tegenslag meemaakte in zijn familiekring: 'Die mensen zijn dakloos, maar ze zitten hier wel en ze zijn vrolijk. Zij zijn doorgestaan, dus moeten wij het ook doen.'

Een van de 'zwerfjongeren' aan een andere tafel laadt onverstaanbaar zijn bord vol. Hij heeft zijn jas nog aan en muts op en steekt tijdens het eten zijn duim omhoog. Wat hij belangrijk vindt aan deze avond? 'Gewoon samen zijn, eten. Dat.'

MATTHIJS TERMEER

Voorbedenboeken

Vervolg van pagina 1

dankbaarheid voor goede dingen. Eén iemand heeft een mooie tekening voor Maria gemaakt.

Het voorbedeboek in de Lutherse kerk ligt er niet permanent. Iedere zondag wordt het neergelegd, de predikant neemt de geschreven teksten mee in het gebed. Het zijn korte stukjes. Voor de mijnwerkers in Chili. Voor de nucleaire top. Voor ongeboren en – enige maanden later in hetzelfde handschrift – pasgeboren leven. Een grapjas heeft erin gezet: 'Groetjes van Zwarte Piet'. Iemand anders schreef daarbij: 'Ongepast.'

De teksten die ik overal las, zetten je aan het denken. Zoals het gebed: 'Dat

ik een goede uitslag van het onderzoek mag krijgen.' Kan God de uitslag van een onderzoek veranderen? Aan al die kreten, hulproepen en gebeden ligt één ding ten grondslag: geloof. Geloof dat jouw leven gekend wordt.

Onderlinge verbondenheid

Datzelfde geloof heeft een gebedsgroep die onlangs vijftiengintig jaar bestond. Naar aanleiding van een serie lezingen over genezing, heling en de werking van de Heilige Geest – onder meer door de destijds bekende Haagse predikant Arie Dondorp – begon een groep van twintig man wekelijks samen te bidden. Piet Mostert was er vanaf het begin bij. 'Er is een bijbellezing, we zingen samen, dan maken we een rondje: voor wie bidden we vandaag? Daarna bidden we om de beurt

voor wat er genoemd is.' De oecumenische groep gebruikt al die jaren een kamer in het klooster van de Broeders van Sint Jan. Er zijn nog maar vier deelnemers over, maar die gaan stug door. Piet Mostert heeft moeten stoppen, maar denkt er in dankbaarheid aan terug. 'Er is een grote onderlinge verbondenheid. De sfeer is open. Je hoeft niet bang te zijn dat je aangevalen wordt.'

Zo kwetsbaar is bidden dus. Samen bidden doe je in een besloten kring. Voorbedenboeken bieden een inkijkje in iemands persoonlijke gebedsleven. De teksten hardop biddend vertolken, kan. Bladeren erin kan ook. Maar stilte en terughoudendheid blijven geboden.

MARGOT C. BERENDS



'Kretenboek' in het Aandachtscentrum.

FOTOGRAFIE: MARGOT C. BERENDS

Benefiet voor kankerpatiënten

In Wateringse Veld staat het Inloophuis Haaglanden. Jaarlijks zoeken zo'n drieduizend mensen met kanker er steun door gesprekken met vakkundigen, lotgenoten en met activiteiten. Bekende Hagenaars vieren het tienjarig bestaan met een benefietvoorstelling. Deelnemers: singer-songwriter Tim Akkerman, 'flamingoband' De Rêgâhs, theaterkoor Dario Fo, cabaretier Harry

Glotzbach, koor 'Zingen doet Leven', danstoppers van de Dutch Don't Dance Division en anderen. Presentator: cabaretier Sjaak Bral.

ZONDAG 27 NOVEMBER, 14:30 UUR.
RIJSWIJKSE SCHOUWBURG, GENERAAL SPOORLAAN 10. KAARTEN: RIJSWIJKSE SCHOUWBURG.NL.

advertenties

JOHAN WASSENAAR
VOETBEDDEN, OP-MAAT EN SCHOENEN

Prins Hendrikstraat 132 2518 HX Den Haag 070 363 75 19
info@johanwassenaar.nl www.johanwassenaar.nl

Reinoud Schoemaker,
LETSELSCHADE ADVOCaat
Uw letsel mijn zorg

070 - 40 43 34 6
ADVOCaat@REINBOUDSCHOEMAKER.NL
WWW.REINBOUDSCHOEMAKER.NL

Protest tegen nieuw joods monument

Deur op een kier, koffers, pilaren

NIEUWS Als het aan een joodse stichting en de burgemeester ligt, stuiten bewoners en bezoekers van Chinatown in het stadscentrum binnenkort op een paar verdwaalde koffers, een deur met een Davidster en stompjes van pilaren. Het wordt een nieuw monument, dat herinnert aan de moord op Haagse joden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Maar het ontwerp is omstreden.

VIJF HAGENAARS RICHTTEN DIT jaar de Stichting Joods Monument op. Doel: een nieuw monument op het Rabbijn Maarsenplein 'ter herinnering aan en herdenking van de gedeporteerde en vermoorde Haagse Joodse inwoners'. Tussen 1625 en de Tweede Wereldoorlog was het plein volgens de stichting het hart van de joodse buurt. Er bestaat nog steeds geen passend monument om de joodse inwoners te herdenken, vindt de stichting.

Nederlandse Spoorwegen

De stichting verzamelde een groot aantal donateurs, waaronder de Duitse staat en Nederlandse Spoorwegen, en klopte voor een omgevingsvergunning aan bij de gemeente. Die vroeg deskundigen om met de stichting over een passend monument te overleggen. Deze gemeentelijke begeleidingsgroep adviseerde het Amalekmonument (de Davidster) van de Gedempte Gracht te verplaatsen naar het Rabbijn Maarsenplein. Of er nog meer bij moest bleef een discussiepunt. Het Rabbijn Maarsenplein bevat al twee monumenten ter nagedachtenis aan de weggevoerde Haagse joodse kinderen: het Kindermonument (lege stoeltjes) en een replica van de bronzen plaquette uit het Museon met de tekst: 'Rachel weent om haar kinderen, want zij zijn er niet meer'.

Maar de stichting legde het advies naast zich neer. Kunstenaar Anatz Ratzabi uit Den Haag bedacht een ensemble, bestaande uit behalve de Ra-



Ontwerp van het Joods Monument op het Rabbijn Maarsenplein door Anatz Ratzabi.

chelplaquette en de Amalek-gedenkteen ook enkele geheel nieuwe onderdelen. Een deur op een kier in een muur bij de Nieuwe Kerk met daartegen het Amalekmonument; het licht dat vanuit de kier schijnt, zou ijdele hoop moeten symboliseren. Daarnaast twee koffers, van onderaf verlicht, verwijzend naar de deportatie. Ervoor zes lage pilaren – zitplaatsen – voor de zes miljoen vermoorde joden, met aan weerszijden het symbool voor een Israëlitische stam. 'De authenticiteit hiervan ondersteunt een terugwinnen van de verloren identiteit', aldus de kunstenaar. Tot slot een bronzen plaquette met een korte toelichting. Prijskaartje: € 297.000.

'Overkill aan joods leed'

Er is tegen dit ontwerp op meerdere fronten verzet ontstaan. Eerst vanuit

de gemeentelijke begeleidingsgroep, waar Hanneke Gelderblom lid van was. Gelderblom – joods, architecte, voormalig politica – is bedroefd dat de stichting noch de architecte zich iets van het commissieadvies aangetrokken heeft. 'Het monument is een overkill aan joods leed.' Gelderblom maakt zich al jaren hard voor de herwaarding van joods erfgoed en voor het verbeteren van de relatie tussen christenen, joden en moslims. Zij was initiatiefnemer voor het Kindermonument, dat tien jaar geleden werd onthuld. 'Dat monument herdenkt de omgekomen joodse kinderen, maar ze is niet zo expliciet in haar vormentaal dat zij de gedachte aan niet-joden uitsluit. Het past daarom bij de multiculturele samenleving. Bovendien spelen er veel kinderen.'

Toen het ontwerpplan eenmaal op ta-

fel bij de gemeente lag, kwam ook vanuit de gemeentelijke Welstands- en Monumentencommissie kritiek. De commissie vindt dat de Amalekmuur te dicht bij de muur van de Nieuwe Kerk komt te staan, wat onrecht een relatie met de kerk en de kerkmuur zou suggereren. Het college van B&W schoof dat van tafel.

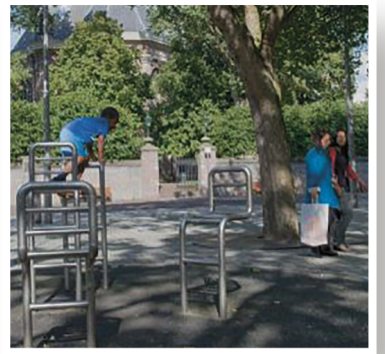
Het plan werd in komkommermaand juli ter inzage gelegd. Drieëntwintig Hagenaars ondertekenden een bezwaarschrift: architecten, kunstenaars, restauranthouders, een kapperszaak en nabestaanden van gedeporteerden. Hiertoe rekent zich ook Stroom, het Haags centrum voor he-

'Wie wil er zitten op zes miljoen joden?'

dendaagse kunst, aan wie het ontwerpplan volgens Gelderblom 'ten onrechte' niet was voorgelegd.

Culturele diversiteit

De bezwaren tegen het plan zijn gevarieerd. Waarom zoveel monumenten op één plein? Het joodse leven voltrok zich op nog zoveel andere plaatsen in de stad. En waarom nog meer? Een van de vier zuilen van het monument op het Carnegieplein heeft een expliciet joodse tekst. Op gevels, onder andere in de Reinkenstraat, herinneren plaquettes aan het joodse verleden. Verder: waarom moet dit monument zo



Kinderstoeltjes, door Sara Benhamou en Eric de Vries.

expliciet joods zijn? Het dringt de geschiedenis aan voorbijgangers op, houdt nauwelijks rekening met culturele diversiteit en het kan vandalisme uitlokken. Waarom is het monument bovendien zo cliché? Hetzelfde soort kunst is te vinden in Leiden (Ram Katzir), Gorinchem (Ton Koops) en Berlijn (Daniel Liebeskind), schrijven de bezwaarmakers.

Gelderblom vindt het plan kortweg smakeloos. 'De zes pilaren, symbool voor de zes miljoen vermoorde joden, zijn bedoeld als zitplaatsen. Wie wil daar nou z'n achterwerk op leggen? Ik hoop niet dat ze dienst zullen doen als poep-en-pispaaltje voor ongedierte.' De bezwaarmakers krijgen ondertussen maar geen antwoord: niet van de stichting, niet van de kunstenaar en niet van de burgemeester, die de bezwaren in behandeling heeft genomen. 'Naar verluidt doen de stichting en kunstenaars de discussie af als antisemitisme', vertelt Gelderblom. 'Ze kruipen in hun slachtofferrol. Het ergste is nog dat ze daar misbruik van maken, want alle vriendelijke verzoeken om over en weer van mening te wisselen zijn afgehouden.' Op het verzoek van *Kerk in Den Haag* om te reageren hebben de kunstenaar en de stichting ook (nog) niet gereageerd. Wordt vervolgd.

ROBERT REIJNS

Historicus: 'Ik begrijp waarom de bevolking passief bleef'

Hagenaars leefden mee met 'hun' joden

ACHTERGROND 9 November is de internationale dag tegen antisemitisme. De Haagse historicus Bart van der Boom analyseerde honderden dagboeken uit de Tweede Wereldoorlog. Zijn conclusie is: Nederlanders, zowel joden als niet-joden, wisten niet van de massavernietiging in gaskamers.

IN HET DEN HAAG VAN DE TWEEDE Wereldoorlog was wel antisemitisme, maar steun voor de jodenvervolging zeker niet. 'Het zijn onaangename mensen, maar het zijn wel Nederlanders.' Een citaat uit een van de honderden dagboeken die de historicus Bart van der Boom (Universiteit Leiden) onderzocht voor zijn boek *We weten niets van hun lot*. De publicatie sloeg in 2012 in als een bom. Er waren heftige, vijandige reacties. Van der Boom: 'Veel mensen vonden dat het recht praten was, wat krom is. Het beeld dat wij als maatschappij in de oorlog hadden gefaald klopte opeens niet meer. Maar door de dagboeken is beter te begrijpen waarom de bevolking passief was toen de



Bart van der Boom.

joden werden afgevoerd.' De historicus reconstrueert in zijn omstreden boek het dagelijkse leven in de oorlogsjaren. In het Haags Historisch Museum gaf hij in oktober een lezing over dit onderzoek. In de zaal zitten ook nabestaanden van de joden van toen. Op een groot scherm laat hij passages zien uit dagboeken van vijf joden die in de Tweede Wereldoorlog in Den Haag woonden. Van Edith bijvoorbeeld: 'Het is toch zo'n flauwekul

dat dedoe met die sterren.' In de bus staan mensen op voor haar. 'We houden allemaal veel van jullie. Hou maar goede moed', zegt iemand tegen het meisje. Van der Boom wil hiermee illustreren dat Hagenaars meelevden met de joden. 'De feiten zijn overtuigend. Ons beeld dat iedereen onverschillig was, klopt niet.' Hierbij speelde ook wat eigenbelang. 'Mensen dachten dat wat de joden overkwam, hun later zou gebeuren. Eerst moeten zij hun fiets inleveren en dan zijn wij aan de beurt.'

kwam, hun later zou gebeuren. Eerst moeten zij hun fiets inleveren en dan zijn wij aan de beurt.'

Sinister

Maar ook hij kan niet ontkennen dat driekwart van de joden is omgekomen. Waarom reageerde de bevolking toen zo passief? De historicus haalt de verklaring daarvoor uit dagboeken van joodse Hagenaars. Zij wisten niets van de massavernietiging die in het

Oosten plaatsvond. Er waren geruchten, verhalen, maar niemand kon zich toen voorstellen dat er miljoenen mensen werden afgeslacht. Gabriël Itale schrijft over een 'sinistere bestemming'. Rudolf Simons vreest het ergste: 'Het merendeel der Nederlandse joden heeft reeds het loodje gelegd.' Maar van gaskamers wordt geen melding gemaakt in de dagboeken. Veel joodse burgers stonden daarom voor een moeilijke keuze: mee op transport of onderduiken. 'Ik heb me suf gepraktiseerd. Bij mijn liefje Elise zweer ik dat ik niet weet wat te doen', schrijft Bernie Spier. Door de Duitse propaganda weet hij dat joden die zich onttrekken aan de oproep om te werken naar 'de ergste concentratiekampen' worden gebracht.

Tolerant

Van der Boom: 'Als de slachtoffers niet goed weten wat te doen, dan zeker de omstanders niet. Het beeld van een drenkeling in het water en iedereen die langs de kant toekijkt klopt gewoon niet.' Het is een conclusie waarmee hij naar eigen zeggen 'vijanden'

heeft gemaakt. Ook publiek in de zaal vindt zijn verhaal te positief. Een vrouw vertelt over het verraad van een stel onderduikers onder een vloer. Een buurvrouw die bij de NSB zat, had hen aangegeven. En er was toch ook een beloning per aangebrachte jood? Maar volgens Van der Boom verzette de toenmalige Nederlandse volksraad zich tegen jodenvervolging. 'Nederland was een sterk verzuilde natie, maar ook tolerant. Alle groepen leefden naast elkaar. Protestant, katholiek en joden. Algemene regel was: we doen niet aan geloofsvervolging. Ja, er was antisemitisme, dat is van alle tijden.' Maar de jodenhaat van Duitsers was volgens hem van heel andere orde en kreeg dus ook geen steun van de bevolking.

Met zijn diepgravende onderzoek in de hand kan Van der Boom geen uitspraken doen over het huidige antisemitisme en de strenge beveiliging van synagogen en andere joodse objecten. De Nederlandse samenleving van zeventig jaar geleden is niet te vergelijken met de huidige. Organisaties als de kerken hebben minder invloed en ons land werd multicultureel. Maar onbetwist is, dat herinneringen aan de oorlog nog altijd veel emoties oproepen.

HANS HEMMES

Kennismaken met islam door de ogen van Haagse moslims



Een filmavond over de profeet Mohammed prikkelde kijkers in de Houtrustkerk om Haagse moslims te ontmoeten. Wat gaat er in ze om? Zo geschiedde. Van enkele stereotiepe ideeën is afscheid genomen. De dialoog wordt dit najaar voortgezet met als uitgangspunt te ontdekken wat 'islam' betekent voor gelovigen uit verscheidene moskeeën. Deze maand vertellen moslims in de Houtrustkerk over hun houding tegenover Mohammed en andere religies. De volgende maanden kunnen belangstellenden mee naar de Mobarak Moskee (Benoordenhout), de Surinaamse Noeroel Islam Moskee (Schilderswijk) en de Turkse Aksamoskee (Centrum).

De avonden beginnen met een maaltijd. Daarna is er een groepsgesprek met vooraf ingediende vragen.

DINSDAG 22 NOVEMBER, 18 UUR. OPGAVE, INFO: KARL VAN KLAVEREN, HOUTRUSTKERK@GMAIL.COM / 06 11 04 19 92.



FOTOGRAF: BOB BRONSHOFF

Maarten Zeegers: 'Ik was een van hen'

De arabist en journalist Maarten Zeegers woonde drie jaar in de Haagse wijk Transvaal, temidden van een overwegende moslimbevolking. Hij schreef er een boek over, 'Ik was een van hen'. Over zijn Haagse ervaringen, en over zijn kijk op het Midden-Oosten – hij woonde daarvoor in Damascus – komt hij een avond vertellen.

WOENSDAG 23 NOVEMBER, 22 UUR. MARANATHAKERK

Afbraak gaat gepaard met emoties

‘Het liefst zou ik kerken open laten tot de jongste dag’

ACHTERGROND Kerken lijken het gesprek van de dag te zijn. Tenminste, kerken die op het punt staan afgebroken te worden. Welke woontoren komt ervoor in de plaats? Emotie en ratio strijden om de voorrang.

DE BELANGSTELLING VOOR KERKEN is het grootst als ze gesloten worden. Of afgebroken dreigen te worden. Buurtbewoners, al of niet in georganiseerd verband, worden pas wakker als hun geliefde gebouw onder de slopershamer dreigt te komen.

Een goed voorbeeld is de Bethelkerk in Loosduinen. Een sfeervol gebouw uit de jaren dertig, het eerste gebouw in de toen nieuwe woonwijk. Enkele jaren geleden werd de kerk gesloten voor de eredienst. De Protestantse Gemeente (PGG) wil het gebouw verkopen. Er is een projectontwikkelaar die er appartementen wil neerzetten.

Ook simpele dingen blijken een ziel te hebben

Maar nu is de buurt wakker geworden. Het comité ‘Bethel blijft’ heeft van het gemeentebestuur de toezegging gekregen dat het tot volgend jaar juli de tijd krijgt om met een alternatief plan te komen, waarbij het gebouw blijft staan. Het comité hoopt tegen die tijd een flink kapitaal bij elkaar gespaard te hebben om het gebouw van de PGG te kopen. Maar wel graag tegen een paar ton lager dan het bedrag dat de projectontwikkelaar er voor over heeft.

‘Dat is een ingewikkelde vraag’, zegt Hendrik Jan Talsma, de nieuw aangestreden voorzitter van het College van



Van Valkenboskerk naar woontoren.



Buurtprotest voor behoud van de Bethelkerk.

kerkvoogden van de PGG. ‘Als we het ons konden permitteren, zouden we het kunnen overwegen. Maar we hebben het geld hard nodig. En stel dat zo’n buurtstichting na een paar jaar de handdoek in de ring gooit en het gebouw alsnog doorverkoopt aan een bouwondernemer, waar blijft dan de winst? Wordt die dan alsnog spontaan aan de PGG overgemaakt?’

Het sluiten en slopen van een kerk kan veel emoties losmaken. Wijken verliezen een merkteken. Op een informatieavond over de toekomst van de Valkenboskerk was het opvallend dat daar juist geen buurtcomité zich sterk maakte voor behoud van het gebouw. Eén vrouw – geen kerklid – zei te hopen dat op de nieuwe woontoren die er wellicht komt, weer een grote klok wordt gemonteerd. Dat was haar belangrijkste wens.

Meestal zijn het kerkleden die nog jaren na sluiting rondlopen met verhalen over vroeger en welke dierbare momenten ze hebben beleefd in hun kerk. Of die het kerkelijk bureau bellen met de vraag of iemand weet waar dit bijzondere kleed of dat kunstwerk is gebleven. Ook op het oog simpele dingen blijken plotseling een ziel te hebben.

Het is soms al een hele troost als in een nieuwbouwplan de contouren van de geschiedenis zichtbaar blijven. Zo wordt in Loosduinen met belangstelling uitgekeken naar het bouwplan dat ontwikkeld wordt voor de Ontmoetingskerk. ‘Wonen’ wordt de nieuwe bestemming. Maar omdat het gebouw een sterk karakter heeft, hopen velen dat enkele beeldbepalende elementen bewaard blijven.

Ook onzekerheid is een element dat in

de tijd rond sluiting en verkoop een grote rol speelt. Wie gaat er schuil achter een betrekkelijk anonieme projectontwikkelaar? Neem de Thomaskerk in Leyenburg. Al in het voorjaar door de PGG verkocht. Maar niemand die weet welke plannen er worden uitgebreed.

‘We willen recht doen aan alle belangen’

Ook andere kerkgenootschappen zijn bezig kerkgebouwen te verkopen. Voor de rooms-katholieke Theresia-kerk aan de Dierenselaan is onlangs een bouwplan gepresenteerd: een flinke woontoren met een supermarkteronder. In Scheveningen is de katholieke Lourdeskerk verkocht, een schepping van architect Kropholler en rijksmonument. De bijbehorende kapel blijft wel open. De nieuwe eigenaar zou er een hotel in willen beginnen. Ook de christelijke gereformeerde Jeruzalemkerk aan het Pomona-plein (Vruchtenbuurt) staat te koop. De diensten worden geconcentreerd in de Nebokerk aan de Rhijnvis Feithlaan in Moerwijk.

Welke druk legt dit werk – het onderhandelen met buurtcomités, wethouders en projectontwikkelaars – op een nieuwe kerkbestuurder? Talsma: ‘Het liefst was ik natuurlijk aangetreden in een periode van bloei en van kerkbouw. Ik heb me verdiept in de historie van de Bethelkerk. Wat een fascinerende tijd moet dat geweest zijn, wat een inspanningen zijn er toen geleverd om die kerk van de grond te krijgen. Het liefst zou ik kerken openlaten tot aan de jongste dag. Maar dat is helaas niet de realiteit. We doen ons best om voortvarend en tegen een goede prijs de gesloten gebouwen te verkopen, zodat we kunnen voldoen aan de opdracht die de algemene kerkeraad ons gegeven heeft, waarbij we zoveel mogelijk recht willen doen aan alle belangen.’

JAN GOOSSENSSEN

Leken op de kansel in de Kloosterkerk



Voor de derde maal nodigt de Kloosterkerk ‘leken’ uit op de kansel. Marc Dullaert (6 november), belijdend katholiek, was tot voor kort de eerste Nationale Kinderombudsman. Zijn onderwerp: wat kunnen volwassenen leren van kindervredesprijswinnaars? Jan Willem de Vriend (13 november) is

onder meer chef-dirigent en artistiek leider van Orkest van het Oosten en vaste dirigent bij het Residentie Orkest. Petra Stienen (20 november) werkte op Nederlandse ambassades in Cairo en Damascus en is tegenwoordig publiciste bij dagbladen en zelfstandig adviseur; dit jaar ontving zij de Aletta Jacobsprijs. Lillianne Ploumen (27 november) heeft als minister het Nederlandse ontwikkelingsbeleid flink hervormd; daarnaast zet ze zich in voor vrouwenrechten.

ZONDAGEN, 17 UUR.

Internationaal eten voor het goede doel

Lekkerbekken opgelet: deze maand wordt de Food Fair weer gehouden, het grootste culinaire festijn van de stad. Kerkgangers van de rooms-katholieke internationale Engelstalige Church of Our Saviour verkopen gerechtes uit de ruim negentig verschillende landen van afkomst. Allemaal voor een goed doel. Het eetfestijn brengt meestal een halve ton op.

ZATERDAG 19 NOVEMBER, 12-18:30 UUR.
FRANÇOIS VATELSCHOOL, GRANAATHORST 20
(MARIAHOEVE). INFO: PARISH.NL.



Gastvrijheid aan vluchtelingen

Hoe te denken over gastvrijheid aan vluchtelingen? Tijdens twee avonden komt deze vraag aan de orde. Op de eerste avond vertelt Connie van den Broek over haar werk voor de noodopvang van vluchtelingen vanuit het Rotterdamse Ongedocumenteerden Steunpunt. Een week later voert theoloog Wietske Verkuyl luisteraars in vogelvlucht door verhalen over gastvrijheid uit het Oude en Nieuwe Testament.

DONDERDAG 17 EN 24 NOVEMBER,
14:30-16:30 UUR. ABDIJKERK.

Aus Greidanus over theaterstukken

Net als in godsdiensten komt in toneelstukken vaak de vraag op wie de mens is en wat in hem oproept het goede of kwade te doen. In de Kloosterkerk bespreekt acteur Aus Greidanus sr. twee toneelstukken, terwijl een van de predikanten de theologische verbanden met bijbelteksten legt. Eerst komt ‘Een Droomspel’ van Strindberg aan bod, over schuld en boete. Een week later ‘De Opkomst en ondergang van de stad Mahagony’ van Brecht, over de gevolgen van de menselijke moraal. De avonden hebben een interactief karakter.

DINSDAG 15 EN 22 NOVEMBER, 20:15 UUR, € 5.



(Bij)geloof in het Gemeentemuseum

Wie kent de religieuze schilderkunst van Piet Mondriaan? Mondriaan was van huis uit gereformeerd en verdiepte zich zijn hele leven in de theosofie. Van hem is nu in het Gemeentemuseum een a-typisch werk te zien, een kopie van een oude meester. Welke boodschappen zijn te ontwaren in de moderne religieuze symboliek van de Pool Wilhelm Sasnal of van Karel Appel? Het Gemeentemuseum wijdt een kleine tentoonstelling aan (bij)geloof in de moderne en hedendaagse kunst. Elf doeken met religie, natuurkracht, esoterie, mystiek, rituelen, spiritualiteit en magie.

DINSDAG T/M ZONDAG, 11-17 UUR. STADHOUDERSLAAN 41.
COLLECTIE T/M 11 DECEMBER.

Visiedocument PGG weer stapje verder

De Protestantse Gemeente werkt verder aan een visie voor de komende jaren. Een werkgroep heeft ‘de rijke oogst aan ideeën en verlangens’ die op twee beleidsdagen is aangedragen, neergelegd in een ontwerp-document. Belangstellenden kunnen daar zaterdag 29 oktober over praten, vanaf 14 uur in de Tamarschool, Fluitenbergstraat 6. Graag opgeven via mquarlesvanufford@pkn-denhaag.nl.

DOCUMENT: ZIE KERKINDENHAAG.NL.

Adverteren in Kerk in Den Haag?

> MAANDBLAD EN WEBSITE

Vraag naar de mogelijkheden:
Tel. 06 34 00 91 24 (Eric van den Berg). E-mail:
adverteren@kerkinderdenhaag.nl

Kloosterkerk-Sint verrast arme gezinnen

De ouders straalden omdat de kinderen straalden

INTERVIEW Sinterklaas houdt in november weer overal zijn intocht. Voor het vierde jaar tuigt ook de Kloosterkerk weer een Sinterklaas op. Hij deelt bij arme huishoudens in de Schilderswijk en omgeving presentjes uit.



Hoor, wie klopt daar kinderen?

‘WAT ZIJ KUNNEN, KUNNEN wij ook’, dacht Michiel Hardon (73) na het zien van ‘Jarige Job’ op televisie, waarin kinderen uit arme gezinnen op een verjaardagsfeestje worden getraakteerd. De toenmalige voorzitter van de diaconie van de Kloosterkerk dacht meer aan het sinterklaasfeest. Hij deed een beroep op de goede relaties met de Lukaskerk in de Schilderswijk. De diaconaal werker van de Lukaskerk – waar een uitdeelpost van de Voedsel-

bank is gevestigd – zorgde voor adressen van ‘families die niets te schaften hadden voor de kinderen’, zoals Hardon het uitdrukt. Hij deed meer dan enkel de actie bedenken – als chauffeur moest Hardon de zoektocht door een donkere stad tot een goed einde brengen. Hij leverde Sinterklaas her en der af, inclusief een zak vol presentjes.

Niets

‘Het was ontroerend om de reacties van de kinderen te zien, hoe een toch

klein iets ontzettend gewaardeerd werd’, zegt hij. ‘We praatten een half uurtje met de kindertjes. Ze waren totaal verrast.’ De Sint-ploeg was pas om elf uur ‘s avonds van de straat, herinnert Hardon zich. ‘Het duurde onvoorstelbaar lang, omdat het allemaal met één auto ging’, vult Derk Rijpma (53) aan. ‘Op het laatste adres deden ze niet meer open.’

Rijpma is de huidige voorzitter van de diaconie, speelde die eerste keer in 2013 voor Sinterklaas en vervult die rol

dit jaar opnieuw. ‘Er komt nu een decembermaand aan met cadeautjes, er wordt over gepraat op school. Voor deze groep kinderen is er niets. Er is geen geld om Sinterklaas te vieren.’ Hardon kan dat uit eigen waarneming bevestigen. ‘Het waren over het algemeen armoedige huishoudens, vaak met alleenstaande moeders, met de televisie aan en verder niks. Die gezinnen hadden nog nooit Sinterklaas bij zich thuis gehad. De ouders straalden zachtjes omdat de kinderen straalden.’

Geen negatieve reacties

Voor het ronselen van Zwarte Pieten was meestal geen tijd, meldt Rijpma. Op die ene keer na, toen een Piet met ‘schoorsteenvegen op zijn armen’ van de partij was, die geen zin had zich te schinken. Dat Zwarte Piet omstreeden is, speelt geen rol voor de Kloosterkerkers. ‘We willen het feest niet door die discussie laten verpesten’, zegt Rijpma, die zich wel ‘interessante reacties van gezinnen met donkere huidskleur’ herinnert. ‘Die riepen: waar is Zwarte Piet?’

‘Donkere gezinnen riepen: waar is Zwarte Piet?’

De Sint zelf was in de woorden van Hardon ‘helemaal Sinterklaas’, compleet met een kruis op de mijter. We hebben daar niet bij stilgestaan maar geen enkele negatieve reactie gehad.’ Of er islamitische gezinnen bij waren, daar heeft Rijpma zich niet in verdiept. ‘Kinderen die geen cadeautjes krijgen, zijn kinderen die geen cadeautjes krijgen.’

Het is niet meer dan dat, benadrukt Rijpma. Hardon: ‘De ouders en kinderen zijn ontzettend blij. Met een betrekkelijk klein iets heb je een enorme impact.’ Dat is ook voor Michiel Hardon het voorname, al denkt hij nog wel eens terug aan die keer dat de Sint bij windkracht tien bijna met jas, mijter, jutezak, auto en al de gracht in waaide.

MATTHIJS TERMEER



Beleving van heilige ruimten

Wat maakt een plek heilig? De religieuze geschiedenis, sfeer of persoonlijke beleving? Deelnemers bezoeken de befaamde Pastoor van Arskerk van architect Aldo van Eyck in Loosduinen en het kunstwerk Hemels Gewelf van James Turrell in Kijkduin. Een avondprogramma met muziek en een lezing.

24 NOVEMBER, 19:30-22 UUR, € 8. BEGINPUNT: PASTOOR VAN ARSKERK. OPGAVE: DEZINNEN.NL



Toekomst van Westers christendom

Wat blijft er in het Westen over van de bijbelse woorden en verhalen die zoveel generaties hebben geïnspireerd? Is het christendom in dit werelddeel nog tot leven te wekken? In zijn boek *Wat blijft – God na de kaalslag* (2014) stelt Werner Pieterse prangende vragen. Pieterse, predikant in Amstelveen, vertelt over zijn gedachten en gaat met publiek in gesprek. Organisatie: De Zinnen.

MAANDAG 21 NOVEMBER, 19:30 UUR, € 7. CHRISTUS TRIUMFATORKERK. OPGAVE: DEZINNEN.NL

Dichter Christian Wiman:

‘Kerken hebben meer poëzie nodig’

REPORTAGE De Amerikaanse dichter Christian Wiman ging pas echt ‘puur en warm’ dichten toen hij met zijn eigen dood geconfronteerd werd. Tijdens een lezing in oktober vertelde hij over ‘glimpen van God’.

KERKEN EN KUNSTENAARS MOETEN de handen ineenslaan om het publiek te bereiken. Die oproep deed de Amerikaanse dichter Christian Wiman tijdens een lezing in de Duinzichtkerk over zijn bestseller *Mijn heldere afgrond*. Daarin geeft hij zijn hervonden geloof vleugels. Wiman, die religie en literatuur doceert aan de universiteit van Yale en

hoofdredacteur was van het gerenommeerde tijdschrift *Poetry*, bezocht Den Haag op uitnodiging van katholiek netwerk De Zinnen. Veel bezoekers, onder wie Haagse theologen en kerkelijk werkers, hebben zijn boek in de Nederlandse vertaling al gelezen. Ze vinden het prachtig.

In *Mijn heldere afgrond* beschrijft Wiman wat er met hem gebeurt als hij bijna sterft aan kanker, op het moment dat hij net de grote liefde van zijn leven ontmoet. Volgens vertaler Willem Jan Otten is ‘het bewust instemmen met het leven’ de kern van het boek. Je leest het alsof je meegaat met de stroom van een kronkelende rivier. Zijn zinnen vormen een lange ge-

dachtstroom, voortdurend op zoek naar een nieuwe bedding.

Wiman oogt vermoeid. Hij is nog steeds ziek. Toch draagt hij vol verve lange gedichten uit het hoofd voor. Maak jezelf die kunst eigen, raadt hij zijn publiek aan. Dat kan troost geven. Over zijn ziekte vertelt Wiman niet zoveel. ‘Als je geconfronteerd wordt met je dood, wordt alles stil in je. Dan hoor je alleen een kleine stem. Ik heb niets aan de gedachte van een hemel of eeuwig leven. Misschien, denk ik soms, geloven veel mensen daarin omdat ze hopen alles te overleven.’ Wiman heeft weinig op met theologen. Ze denken te abstract of sluiten God op in dogma’s, zegt hij. Gegriffel in de zaal.

Dichter Christian Wiman, schrijver van *Mijn heldere afgrond*.

‘Gedichten zijn, los van hoe we ze beoordelen, glimpen van God. De menselijke verbeelding is Gods manier om iets van zichzelf aan ons te laten zien.’ Zijn poëzie uit de tijd van voor zijn

ziekte noemt hij ‘koud, als maanstenen’. De dorheid van zijn ziekte bleek een vruchtbare bodem voor ‘warme’ poëzie waarin gelukservaringen een plaats krijgen. Wiman zegt dat hij God ‘in en om hem heen voelde’ toen hij die gedichten schreef. ‘Poëzie is de beste uitdrukking van gemengde gevoelens.’

In de discussie met het publiek ontstaat er overeenstemming dat kerken een nieuwe, vrijere, doorleefde taal nodig hebben. Dat kan poëzie zijn. In de VS waren kerken eerst bang voor kunstenaars. Nu werken zij nauw met hen samen. Wiman juicht het gebruik van kunst, poëzie en moderne muziek in vieringen toe. De bekende theoloog Erik Borgman stemt daarmee in en bespeurt in Wiman’s poëtische worstelingen met God ‘pure aanwezigheid’.

HANES HEMMES

IN-DRUK

HET LEVEN IS NU EENMAAL LASTIG

HET WAS WACHTEN OP HET EINDE, DAT TOCH nog onverwacht kwam toen mijn vader zich verslikte in een theelepeltje water. Nadat de huisarts de dood had geconstateerd wendde hij zich tot mijn moeder. Hij vroeg of hij voor haar een receptje moest uitschrijven voor kalmeringstabletten. Het was aardig bedoeld, maar tegelijk een teken hoe moeilijk hulpverleners het vinden om met lege handen te staan. In psychiatrische kringen was er enige tijd geleden een hele discussie over het feit dat rouw als ziekte gediagnosticeerd wordt. De Antwerpse psychiater Dirk de Wachter schreef naar aanleiding daarvan: ‘Zijt ge na zes weken niet meer triest? Dan moet ge naar de psychiater, want het is wel uw moeder die gestorven is.’ Het is een wonderlijke paradox, dat de beste hulpverleners diegenen zijn die zich hun

fundamentele onmacht bewust zijn. Als mijn huisarts al een recept geschreven heeft voor ik ben uitgesproken, voel ik mij met een pilletje in het riet gestuurd. Pastores die een huisbezoek niet geslaagd vinden als ze geen bijbeltekst of gebed konden droppen, weten niet van incarnatie. Wat het diepst binnenkomt is niet wat we zeggen, maar wie we zijn. De bedroefde mannen op weg naar Emmaüs (na Jezus’ dood) deelden rouw en verslagenheid met een onbekende die mee opliep. Hij luisterde en schoof, door hen uitgenodigd, bij aan tafel. Hij had, met Dirk de Wachter, kunnen zeggen: ‘Het leven is nu eenmaal wat lastig, dat waren we vergeten.’ Hij zei inderdaad zo iets, maar tegelijk meer. Maar dat meer kon pas ‘binnen’ komen aan de tafel waar dagelijks vreugde en verdriet gedeeld worden.

Ik moest hieraan denken toen ik vorige maand te gast was bij de deelnemers van ons Alleencafé in Laak/Spoorwijk. Al weer zeven jaar komen mensen die iemand verloren hebben maandelijks in De Oase bij elkaar. Er worden ervaringen uitgewisseld, een deskundige vertelt iets over hulp die beschikbaar is in de stad en er ontstaan vriendschappen.

Er zijn niet alleen gesprekken over verlies en alleen verder moeten. Een bezoeker, haar hart aan de tango verloren, organiseerde een middag rond deze dans. Bij een deelnemer aan huis werden we ingewijd in de geheimen van de koffie. Er valt meer te delen dan verdriet alleen. ‘Als we een foto meenemen van wie we verloren, vertellen we elkaar wie die ander (voor mij) was.’ Ook in het Alleencafé treft mij de combinatie

van verlies en kracht. ‘Het gaat nooit over’, weet iedereen en soms begint iemand spontaan te huilen. En tegelijk weet men zich bij elkaar veilig en gaan er mooie adviezen over tafel.

Ook ’s zomers is er Alleencafé, want rouw kent geen vakantie. Zonder professionele deskundige brengen de deelnemers dan in praktijk wat ze van elkaar geleerd hebben. Deze zomer vertelde een van de gastvrouwen over de Haagse schilder Hendrik Willem Mesdag, aan wie verdriet ook niet voorbij ging. En tussen de berichten van verlies en tasten naar houvast ritselt er intimiteit en gekend zijn. Het leven is lastig, maar in Laak is er maandelijks toch een ritseling van nieuw begin.

ROB VAN ESSEN

Troubadour



TROUBADOUR MARTIJN BREEMAN ZINGT MAANDELIJKS EEN LIED, TE BELUISTEREN OP KERKINDENHAAG.NL.

November

Het al schaarse morgenlicht
wordt gefilterd door de nevels.
Ik loop bij gebrek aan zicht
tastend langs de huizengevels.
Het is koud en het is nat,
en ik heb het wel gehad.

O no!
No, no!
November.

Deze troosteloze maand
doet de doden weer ontwaken
en we lopen met betraand,
bleek gezicht ons moe te maken.
Het is nat en het is koud,
en de halve wereld rouwt.

O no!
No, no!
November.

Bomen strooien deze tijd
straten vol met dorre bladeren.
Op dit knisperend tapijt
horen wij de winter naderen.
Het is koud en het is nat,
en ik ben het meer dan zat.

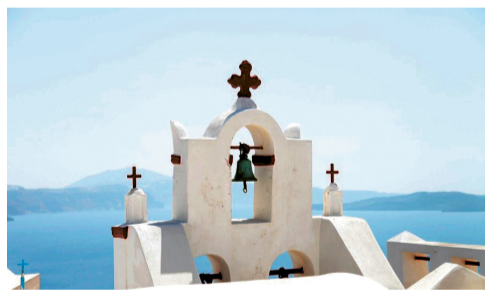
O no!
No, no!
November

Nieuwe cursus
Bijbel en cultuur

Wie bekender wil raken met bijbelverhalen en hun invloed op Europese culturen, kan daarover een cursus volgen in wijkgebouw Eltheto, bij de Bethlehemkerk. Na een inleidende avond over de ontstaansgeschiedenis en de opzet van de Bijbel, komen op vier avonden verschillende bijbelboeken en -genres aan bod. Daarbij is er aandacht voor de invloed van de boeken op de westerse taal, wetgeving, kunst, muziek en filosofie. Borrel na afloop.

VANAF MAANDAG 17 NOVEMBER, 20-22 UUR, € 10 (HELE CURSUS).

INFO, OPGAVE: PODIUM627@GMAIL.COM.



COLUMN

IN ÉÉN WEEK TIJD HEB IK IN POLEN DRIE verdwenen begraafplaatsen gezien. Tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn daar complete joodse gemeenschappen van de kaart weggevaagd, inclusief hun dodenakkers. In Gdansk – dat bijna volledig in puin lag – moesten alle begraafplaatsen eraan geloven. Op twee joodse plekken van weleer zag ik nieuwe, voorzichtig herrezen gedenktekens. In Gdansk bezocht ik een 'Begraafplaats van verloren gegane begraafplaatsen'.

Ik was namens *Kerk in Den Haag* in Polen, waar de deelnemers van een Europees project elkaar ontmoetten. Samen proberen we – ieder in het eigen land – te laten zien wat sacrale ruimtes betekenen voor Europa. Om de twee maanden treffen we elkaar, om de voortgang van het project te bespreken. En om met eigen ogen in het gastland betekenisvolle sacrale plekken te zien.

Onze Poolse gastvrouw werkt in een gebouwtje dat vroeger een joods rouwcentrum was. Het vervallen pand is in ere hersteld. Op het

Afscheid Hans Jansen van Kloosterkerk

Muziek komt tot leven als de tekst tot leven komt

INTERVIEW Hans Jansen neemt binnenkort afscheid als cantor van de Kloosterkerk. In de kerkdiensten klonk menig motet van zijn hand.

'HET IS NET ALS BIJ HAASJE OVER', VERTELT Hans Jansen, die binnenkort vanwege zijn pensioen stopt als cantor in de Kloosterkerk. 'Het ene haasje springt over het andere, samen zorgen ze ervoor om op een hoger niveau te komen. Zo is het ook bij tekst en muziek. Ik heb gemerkt dat de muziek tot leven komt als de tekst tot leven komt. En andersom.' De kerkmusicus ziet goede koorzang als verrijking van de liturgie. 'Kerkmuziek moet een dienende functie hebben. Het is niet kunst-om-de-kunst.' Hij gebruikt graag motetten, waarin de tekst van een bijbelgedeelte klinkt. Zo'n gezongen tekst fungeert als lezing, exegese en verkondiging. 'In die volgorde.'

Brandstof

Jansen zoekt altijd naar een compositie waarin de bijbelverhaal van de komende zondag op muziek is gezet. Arie Eikelboom, Willem Vogel en Heinrich Schütz hebben veel gecomponeerd. Anders maakt hij het zelf. Hoe gaat dat? 'Eerst maak ik een exegese van de tekst. Welke zin, welke woorden zijn het belangrijkste? Die moet je in het

volle licht zetten. Ik kijk naar de ritmiek en tel de lettergrepen, dat bepaalt het ritme. Het belangrijkste woord geef ik een hoge of lage toon, of ik laat een zin op allemaal dezelfde noten staan. Moet het hard of juist zacht? Het moet de aandacht trekken, bijvoorbeeld door accenten, herhaling, melodieën, harmonieën.'

'Componeren is als een grap die je jezelf hoort maken'

Als dat huiswerk gedaan is en er is voldoende tijdsdruk ('Dan pas komt er iets in beweging') hoort Jansen op een gegeven moment de muziek. 'Dat is het geheim van de creatie. Je eigen muziek hoor je zelf het eerst. Het is als een grap die je jezelf opeens hoort maken: drie seconden van tevoren wist je niet dat je dat ging zeggen.' Hij vertelt hoe mooi het is als zo'n stuk uitgevoerd wordt. 'Er is een vonk die het stuk draagt. Dat is de brandstof. Pas tijdens de kerkdienst, als de compositie klinkt in de liturgie, merk ik dat bij de zangers



Cantor Hans Jansen: 'Kerkmuziek is niet kunst-om-de-kunst.'

het kwartje valt. Wat ik als een flits zag tijdens het componeren, hoor ik dan terug.'

ZATERDAG 12 NOVEMBER, 20 UUR. AFSCHIEDS-CONCERT.

ZONDAG 13 NOVEMBER, 10 UUR. AFSCHIEDS-DIENST.

MARGOT C. BERENDS

Amerikaan Marc Vermaire over Thanksgiving:

'Eerst naar de kerk, dan pas kalkoen'



Vrome gezelligheid bij het traditionele Thanksgiving-diner.

INTERVIEW Zo onbekend als de protestantse Dankdag voor het Gewas in niet-kerkelijk Nederland is, zo groots vieren Amerikanen en Canadezen Thanksgiving Day. Marc Vermaire, voorganger in de Amerikaanse protestantse kerk, denkt het zijne over dit feest.

'OP THANKSGIVING DANKEN CHRISTENEN God voor al het goede van zijn schepping: oorspronkelijk voor de oogst in het jaar, maar tegenwoordig ook voor de werkgelegenheid en industrieën. De Verenigde Staten vieren het op de vierde donderdag in november. In Canada, waar de oogst eerder in het jaar eindigt, op de tweede maandag in oktober. Familielieden leggen grote afstanden af om een lang weekeinde bij elkaar te zijn. Dat is mooi, maar helaas ervaren weinigen meer de religieuze waarde. Vorig jaar moest ik aan on-

bekenden uitleggen waarom ik in godsnaam op Thanksgiving naar de kerk wilde. "To give thanks", moest ik toelichten. Het is een dag om blij te worden uit dankbaarheid voor alles wat God ons geeft. Anno 2016 aanbidden de meesten vooral hun gegrilde kalkoen op tafel. Er wordt bij gezongen en gedanst met de glaasjes omhoog.

'Een dag om blij te worden van wat God ons geeft'

Het is gezellig, meer niet. Tegenwoordig bepaalt niet God, maar de commercie voor velen de oogst-waarde.' De dag na Thanksgiving, *Black Friday*, is de drukste uitverkoopdag van het jaar.' 'Kom naar onze kerk om Thanksgiving te vieren zoals het hoort. Op de zondag ervoor is er een

Leidens Ontzet nog altijd voorbeeld

Thanksgiving Day is oer-Nederlands. De Pilgrim Fathers, een groep Engelse geloofsvluchtelingen die in Leiden woonden, maakten in 1621 de oversteek naar de Verenigde Staten (Plymouth). Hun eerste oogst mislukte. Dankzij de hulp van Indianen kon er in november toch nog geoogst worden. Met een viering wilden ze God daarvoor danken. Voor de liturgie zou teruggerepen zijn op het voorbeeld van de viering van Leidens Ontzet, zoals men dat tijdens het verblijf in Leiden van 1609 tot 1621 jaarlijks had meegemaakt: de dankdienst in de Pieterskerk en de maaltijd. Nog steeds wordt in de Thanksgivingviering de Engelse versie van 'Wilt heden nu treden' gezongen, op dezelfde melodie.

dienst met traditionele gezangen zoals 'Come, ye thankful people' en 'Now we thank all our God'. Daarna zijn Hagenaars welkom om met een eigen gerechtje aan tafel te schuiven. Hopelijk ontbreken de kalkoen en *pumpkin pie* (kruidige desserttaart) niet! Het mag een smakelijke, symbolische uitdrukking worden van de rijke verscheidenheid aan geschenken en gaven. Laten we God ook danken voor de *taste of heaven* die onze kerk is. Kom hier maar eens van het hemelse proeven. In deze kerk komen christenen van alle kerken: lutheranen, rooms-katholieken, baptisten, noem maar op. Thanksgiving is het hier iedere zondag.'

ROBERT REIJNS

THANKSGIVING-VIERING: ZONDAG 20 NOVEMBER, 17 UUR. AANSLUITEND MAALTIJD. OPGAVE (KAARTEN € 7,50): TEL. (070) 324 4490.

EEN TANDJE DIEPER

grasveld rondom – ooit de joodse begraafplaats – was afgelopen winter een kunstwerk opgetrokken: grafstenen van ijs (foto). Het toonde de buurtbewoners wat vroeger de



functie was van dit glooiende gazon. Het terrein is nu in gebruik door een centrum dat de dialoog en de tolerantie wil bevorderen tussen mensen met verschillende nationaliteiten, religies en tradities.

Toen ik er net was, klonk dat centrum voor 'dialoog en tolerantie' me enigszins uitgemol-

ken in de oren. Hoeveel instanties, werkgroepen, kerken, buurtinitiatieven en stichtingen zijn daar in Nederland niet mee bezig? Was ik helemaal naar Polen gegaan, om te ontdekken dat er niets nieuws onder de zon is?! Maar naarmate het werkbezoek voortschreed, merkte ik hoe beladen die woorden 'dialoog en tolerantie' daar zijn.

Tijdens een borrelgesprek maakte iemand een grapje over Rusland. De gastvrouw zei dat we daar voorzichtig mee moesten zijn. Maar de stemming zat er in, er klonken Belgenmoppen, Zweedse grappen over Noren, Beierse humor over Noord-Duitsers. Onze gastvrouw bleef ernstig. Ze legde uit dat in dit deel van Polen – Oost-Pruisen – de zaken toch wat gevoeliger lagen. Ze schilderde kort dat er allerlei bevolkingsgroepen naast elkaar wonen, en hoe lang en diep in de geschiedenis dit land speelbal was van een politiek die voortdurend grenzen opschoof, nu eens naar het oosten – Rusland, dan weer naar het westen – Duitsland. Gedurende die week zag ik Nederland voor me. Ook onze samenleving is gecompliceerd, maar

qua geschiedenis, landsgrenzen en bevolkings-samenstelling is het hier lang niet zo ingewikkeld als in Polen. Ook ons land kent een bewegende joodse geschiedenis. Maar de joodse begraafplaats in Den Haag ligt er nog, en 'leeft'. In Polen proberen jonge mensen het joodse erfgoed op te delven. Buitenstaanders. Op de plekken die ik bezocht zijn domweg geen joden meer die dat zelf kunnen doen. Het gaat allemaal een tandje dieper, daar.

Ik zal niet gauw de ogen van onze gastvrouw vergeten. Daarin zag ik een wereld van pijn en hunkering: in welk land woonden mijn voorouders, in welk land woon ik nu eigenlijk, wie waren en zijn mijn landgenoten en wie wonen er aan de andere kant van de grens? En intussen werkt ze hard aan dialoog en tolerantie. Diep respect.

MARGOT C. BERENDS

EU-PROJECT: WWW.OTTO-BARTNING.DE (OBAA) ARCHITECT ROUWCENTRUM: ERICH MENDELSON

